

Kirja-arviot

Yksityiset elämäntarinat ja yhteinen menneisyys

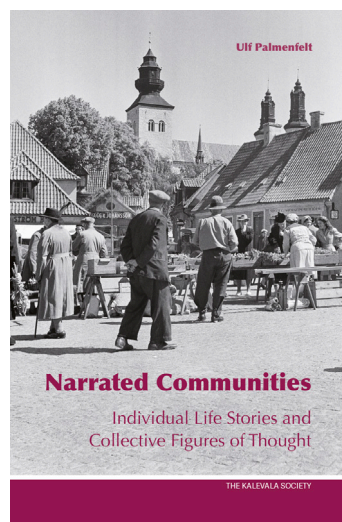
Ulf Palmenfelt 2022. *Narrated Communities. Individual Life Stories and Collective Figures of Thought*. FF Communications 324. Helsinki: The Kalevala Society. 271 sivua.

Tuija Hovi

Ruotsalainen etnologi, Uppsalan yliopiston emeritusprofessori Ulf Palmenfelt on tunnettu kertomusperinteen ja nykypäivän kansankulttuurin tutkija. Näitä tutkimusintressejä purkaa esimerkiksi hänen yhdessä Bengt af Klintbergin kanssa julkaisemansa tunnettu tietokirja *Vår tids folkkultur* (2008). Palmenfeltia ovat kiinnostaneet niin tarinat yliluonnollisen kohtaamisesta ja vaietuista aiheista kuin internetin ihmeellinen maailmakin sekä tutkitun tiedon popularisointi.

Nyt käsillä oleva teos *Narrated Communities. Individual Life Stories and Collective Figures of Thought* kokoaa yhteen Gotlannissa 1990-luvulla alkaneen tutkimusprojektin "Visby in Our Time" tulokset sekä kirjoittajan pitkäaikaisen mielenkiinnon folkloristiseen narratiiviseen analyysiin. Keskeisinä tutkimuskysymyksinä ovat, miten ihmiset muuntavat henkilökohtaiset muistonsa sanallisiksi yhteenkuuluvuuden ilmaisuiksi ja miten he näillä kertomuksillaan luovat kuvitellun yhteisön maailman. Tutkimus jäljittää dialogia minän ja muiden sekä nykyisyyden ja menneisyyden välillä. Palmenfeltin tutkimusaineiston yleisinhimillisuus ja ajankohtauus korostuu kerrottujen kokemusten sotatemiikassa – miten sota muistetaan, miten koettu sota-aika elää mielessä ja millaisena sota näyttäytyi nuorelle visbyläiselle sivustakatojalle. Muistot koetusta sodasta jäsenyivät vuosikymmenten saatossa, ja ne heijastuvat myös seuraavien sukupolvien kokemisen tavoissa ja elämäntarinoissa.

Folkloristiikan henkilökohtaisen kerronnan ja kokemuskertomusten rinnalle on 2000-luvulla kasvanut vahva narratiivisen tutkimuksen kenttä, jonka monitieteiset lähestymistavat ja tutkimusteemat rikastavat tutkimuksen mahdollisuuksia ymmärtää koettua. Palmenfelt kutoo teoksessaan narratiivisen tutkimuksen loimista ja kuteista tukevan käsitteellisen maton, jolla lukijan kelpaa tepastella.

Aineistona narratiivit

Tutkimusaineistona on 132 visbyläisen eläkeläisen haastattelua. Haastattelut toteutettiin vuoden 1995 aikana. Projektilla oli tuolloin myös käytännöllinen yhteiskunnallinen ulottuvuus – haastattelijoina valikoitiin työttömiä työnhakijoita, jotka perehdytettiin etnografiin kenttätömenetelmiin ja varustettiin silloisella *high tech*illa – kannettavilla kasettinauhureilla. Vastaajat puolestaan valikoituivat paitsi alueellisesti myös usean yhteistyötahona toimineen avustusjärjestön suosituksista sekä etnografisen lumipallomenetelmän avulla. Haastattelut olivat avoimia elämäkerrallisia haastatteluita, joissa haastateltavaa ohjailtiin mahdollisimman vähän.

Palmenfelt on analysoinut tätä laajaa aineistoa menetelmällä, jonka hän on rakentanut narratiivisen analyysin eri näkökulmista. Vaikka aineisto kokonaisuudessaan sisältää muutaakin puhetta kuin kertomuksia, on narratiivinen tarkastelutapa perusteltu. Tekijä tukeutuu perinteiseen labovilaiseen ideaan kertomuksesta elementaarisine osineen yhdistäen sen Katharine Youngin kertomuksen ja kerronnan yhdistävään malliin. Lukuisilla haastatteluesimerkeillä Palmenfelt osoittaa, kuinka ihmiset kertoessaan siirtyvät siihen tilanteeseen, josta kertovat, ja näin mentaalisesti astuvat kertomukseensa sisään (*storyworld/taleworld*). Samalla individuaali ja kollektiivinen limittyvät, minkä seikan folkloristi Sandra D. Stahl nosti esiin jo 1970-luvulla tutkiessaan henkilökohtaista kerrontaa.

Kaksi aihetta, jotka toistuivat kaikkien haastateltavien kerronnassa spontaanisti, ovat oma lapsuus ja läheisen kuolema. Näiden omakohtaisten kuvausten kautta avautuu näkymä kerronnan universaalisuuteen. Molemmat kertomusaiheet tarjoavat kirjoittajan mukaan mahdollisuuden tutkia kokemisen rajoja ja sitä, miten kokemusten rajankäynti muotoutuu tarinoiksi. Omakohtaisia tarinoita on pidetty tärkeinä selviytymisen keinoina. Niiden on todettu tuottavan merkityksellisyyden tunnetta. Palmenfelt kartoittaa niitä opittuja polkuja, joiden avulla kerronta tuottaa ”normaaliutta” – ihmisillä on tarve ja kyky rakentaa kausaalisuhteita, jotka saavat elämässä tapahtuneen tuntumaan loogiselta jatkumolta. Sitä, missä järjestyksessä tapahtumat kulkevat, mitä aiheita käsitellään ja millä tavalla, säätelevät usein tiedostamattomat, itsestäänselvyyksiltä tuntuvat kulttuuriset konventiot. Palmenfelt toteaa, että narratiivimuoto ei silti ole välttämätön koetun jäsentämisessä. Monet asiat tai tilanteet ilmaistaan evaluointina, väitteinä ja faktojen raportointina. Niistä ei välttämättä kehity tarinaa.

Aristoteleen ytimekkääseen määritelmään koherentista kertomuksesta kuului alku, keski-kohta, loppu. Palmenfelt käy läpi koko joukon kertomusten tutkimuksen klassikoita, jotka ovat omiksi tarpeikseen täydentäneet ja sofistikoineet tuota klassista määritelmää. Hän itse puolestaan pohtii, millaiseen tarkoitukseen narratiivit sopivat ja mihin eivät. Narratiiveilla voi hänen mielestään hyvin kuvaila ulkoista toimintaa, liikkeitä, muutosta ja kehitystä. Niillä voi tuottaa todellisuutta konfliktien ja vastakkainasettelujen muodossa, rakentaa todellisuutta koherenttina ja loogisena järjestyksenä, kuin myös luoda yksinkertaisia tapahtumaketjuja kompleksisista tilanteista ja asioista.

Palmenfeltin näkemykset narratiivin ulottuvuuksista ja funktioista ovat pääosin toimivia, selkeitä ja perusteltuja, mutta vaikeammin nieltävänä pidän sitä toistuvasti esitettyä ajatusta, että narratiivit olisivat huonoja kuvailemaan emootioita, sisäistä kehitystä, harmoniaa, ykseyttä, pysähtyneisyyttä ja ymmärrystä. Hänen mukaansa narratiiveilla ei niinkään kuvaila

nyansseja, ambivalenssia, kompleksisuutta, epäjärjestyä, epäjohtonmukaisuuksia, irrationaalisuutta, epäröintiä ja epäilyä. Sen sijaan ne toimivat hyvin vastakkainasettelun välineenä, kuvattaessa mustavalkoisuutta ja kategorisointeja. Itse kallistuisin pikemminkin esimerkiksi Tilmann Habermasin (2018) kannalle. Hänen mukaansa emootioita välitetään sosiaalisessa kanssakäymisessä tavan takaa narratiivin muodossa, ja kertomusten tiedostetut tai tiedostamatta esitetyt näkökulmat vaikuttavat myös kuulijan tunnereaktioihin, jopa ohjaten niitä.

Palmenfelt sen sijaan erottaa emootioiden välittämisen ja herättämisen narratiivin tehtävistä (s. 115). Aineistossa ilmenikin, että haastateltavat pyrkivät vaijentamaan tunteita kerronnassa. Vaikka voimakkaat tunteet toki liittyivät muistoihin, kerrottiin asiasta mieluiten neutraalisti raportoivaan tyyliin. Palmenfelt ei juuri pohdi kerrontatilanteen vaikutusta tai sitä, kenelle kerrotaan ja miksi. Hän tarkastelee silti metakommunikaatiota, joka paljastaa, missä mielessä tarina tulisi ymmärtää, ja toteaa, että nimenomaan sanavalinnat, tyyli ja esitystapa voivat kommunikoida erilaisia tunnetiloja.

Elämäntarinan koherenssi ja muistojen merkitys

Elämäntarinaa käsitellessään Palmenfelt tukeutuu Alessandro Portellin ajatukseen elämäntarinan rakentuneisuudesta. Siihen sisältyy aina monia eri vaikutteita omien kokemusten lisäksi, kuten kielellisiä konventioita, kirjallisia piirteitä ja median vaikutusta. Ihmiselämä ei ole koherentti ja yksi narratiivi, vaan kertojan elämäntarina rakentuu tilannekohtaisista valinnoista. Palmenfelt ei hyväksy esimerkiksi Charlotte Linden ajatusta siitä, että olisi olemassa ”kulttuurisesti hyväksytty sopimus”, jonka mukaan yksilön sosiaalinen olemassaolo edellyttää koherenttia, sosiaalisesti hyväksyttävää ja jatkuvasti päivittyvää elämäntarinaa. Palmenfelt toteaa, että hänen oman aineistonsa kertomukset ovat kyllä osittain koherentteja ja järjestyneitä mutta sen lisäksi myös fragmentaarisia ja ristiriitaisia. Hän näkee vastakertomusten (*counter narrative*) funktiona olevan yleisesti hyväksytyjen konventioiden kiistäminen, mutta osoittaa niiden voivan myös ylläpitää konventioita osoittamalla näiden kiistämistä vaativan olemassaolon. Vastakertomuksella kertoja voi yhtä hyvin siis heijastaa kuulumista yhteisöön kuin erottautumistakin siitä, ja kertomus erityisyydestä voi siten vahvistaa käsitystä normaalista.

Menemättä tarkemmin mielen kognitiivisiin rakenteisiin Palmenfelt keskittyy verbalisoituun muistiin ja aistittuihin muistoihin eli kokemuksiin. Ne eivät ole valmiiksi järjestäytyneet kertomuksiksi vaan assosioituvat ja kiinnittyvät eri tavoin aina uusiin tilanteisiin. Palmenfelt käyttää osuvaa Lego-palikkavertausta. Muistoja kerrottaessa tehdään valintoja kuin Legoja rakentaen – muistojen palikat asettuvat joka kerta erilaisiksi kokonaisuuksiksi. Kronologia ja kausaalisuus muodostavat kerronnallisten palikoiden välille koherenssia, jota yksilölliset ilmaisutekniikat värittävät. Ajan kuluessa muisti muuttuu. Vanhat muistot muokkautuvat uusilla kokemuksilla ja saavat uusia merkityksiä, kun ne tuodaan nykyhetkeen kertomalla. Valaiseva tilanne tästä prosessista on itse tutkimani uskonnollisen kokemuksen rooli ja vaikutus yksilön elämässä. Tyypillistä on, että esimerkiksi kääntymyskertomus laajenee vähitellen kattamaan yhä pitempää jaksoa elämässä uusien elämäntilanteiden tarjoamien tulkintojen myötä. Lisäksi toistuvaa kerrontaa mallintava viiteyhteisö kannustaa hiomaan muistoista koherentteja, uskoa vahvistavia kertomuksia. (Hovi 2004.)

Muistot ovat yksityisiä, mutta ollakseen sosiaalisesti kommunikoitavissa ja ymmärrettävissä niiden on kytkeydyttävä yhteisesti hyväksytyyn todellisuuteen. Tarkastellessaan kertojan

omistajuutta kokemuksiinsa nähden ja niiden tulkintaa kollektiivisesti vakiintuneiden kehysten sisällä Palmenfelt testaa, miten pienimmässä mahdollisessa yhteisössä eli kahden ihmisen kesken muistoissa sama eletty tilanne tulee ilmaistuksi. Mielenkiintoisen tarkastelun kohteina ovat avioparien ja sisarusten kertomukset. Hän löytää molempien osapuolten kertomuksissa säröjä, joista muutkin mahdolliset tulkinnat voivat paistaa läpi. Yhteisöllisessä muistelussa kiinnostava kysymys on, kenen totuus on vakavammin otettavissa, kenen kokemus on merkittävä, ja millä perusteella taas toisen kokemus ja muisto voidaan ohittaa vähemmän merkityksellisenä tai jopa kiistää kokonaan.

Kertojan mandaatti ja ajattelun kollektiiviset mallit

Pisimmän analyysiluvun kirjassa saa asemoituminen (*positioning*), se, mistä positiosta käsin kertoja asiansa esittää – onko hän puolesta vai vastaan, miten hän kertomuksensa kehystää (*framing*) ja millaisia avaimia hän antaa kertomansa tulkitsemiseksi (*keying*). Kerrontatilanteen vuorovaikutuksessa rakentuvat tulkinnat kuulijoiden mielessä myös siitä, mitä ei sanota ääneen.

Tärkeimpinä analyysivälineinä Palmenfelt on käyttänyt asemoitumisen käsitettä sekä ajattelun mallia (*figure of thought*), joka liittyy traditiodominantin käsitteeseen eli suosikki- asemassa olevista piirteistä ja motiiveista muodostuvaan näkökulmaan (*tradition dominant*). Hän kuvaa yhteisössä vakiintuneita traditiodominantteja kognitiivisina solmukohtina (*cognitive nodes*), joissa tapahtuman langat kiinnittyvät mahdollisiin narratiivisen komposition muotoihin niin, että ne ovat tunnistettavassa suhteessa arvojärjestelmiin ja ilmaisevat niitä sopivalla tavalla. Palmenfelt tunnistaa iäkkäiden visbyläisten elämäntarinoissa tiettyjä kerronnallisia maamerkkejä (*landmark events*), vakiintuneita malleja siitä, kuinka kertoa sodasta. Haastateltavien kerronnassa näitä maamerkkejä olivat tietyt teemat kuten säännöstely, liikekannallepano, pimennykset, hälytykset, kylmät talvet ja omavaraisuus.

Palmenfelt tulkitsee kertomusten monia viestejä, niiden moniulotteisuutta tarkastelemalla kertojien vaihtelevia positioita. Sellaisina hän käsittelee pronomien ja passiivin käyttöä sekä erityyppisiä vastakertomuksia, jotka tuottavat kontrastia asemoitumisen osoituksina. Tarinoissa muun muassa korostetaan ennen–nyt-vertailua sekä tuodaan esille myös sotaan liittyneitä positiivisia ilmiöitä ja tilanteita (toveruus, jännitys, terveellinen elämä, luottamus apuun yhteisössä). Haastateltavien tarinoissa heijastuvat sosiaalisesti opitut ajattelun mallit – entisajan ”kuului” olla onnellista ja tyytyväistä. Kuten kirjoittaja toteaa, vaikka haastateltavat olivatkin tietoisia narratiivisten konventioiden paikoin stereotyyppisestä epärealistisuudesta, halusivat he silti asemoida itsensä siihen kollektiiviseen malliin, miten elämästä tuli kertoa.

Kirjan sanoma on se, että yksilöllisissä elämäkertomuksissa piilee folkloristisia elementtejä ja yksilöiden kokemuksetkin sisältävät kollektiivisia piirteitä. Tämä näkökulma ei sinänsä ole uusi. Ulf Palmenfeltin *Narrated Communities. Individual Life Stories and Collective Figures of Thought* on kuitenkin hyvin sulateltu ja tarpeellinen synteesi kerronnantutkimuksesta ja folkloristiikan, antropologian ja sosiaalitieteiden narratiivisuuden käsitteellistämisen tavoista. Lisäksi teoreettiset keskustelut on konkretisoitu ja tuotu eletyn ja koetun tasolle runsaan empiirisen aineiston avulla. Tiivis mutta silti perinpohjainen teos tarjoaa lukijalle paljon tutkimushistoriallisesti antoisaa pohdintaa.

FT Tuija Hovi on uskontotieteen dosentti ja toimii yliopisto-opettajana Turun yliopistossa.

Viitteet

Habermas, Tilmann. 2018. *Emotion and Narrative. Perspectives in Autobiographical Storytelling*. Frankfurt Am Main: Goethe-Universität.

Hovi, Tuija. 2004. Narratiivinen näkökulma uskonnolliseen kokemukseen. – Outi Fingerroos, Minna Opas ja Teemu Taira (toim.), *Uskonnon paikka. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista*. Tietolipas 205, 378–410. Helsinki: SKS.

Klintberg, Bengt af & Ulf Palmenfelt. 2008. *Vår tids folkkultur*. Stockholm: Carlsson.